

Kauno ir Vilniaus getų žydų policija (1941–1944 m.)

Straipsnio tikslas – išnagrinėti Kauno ir Vilniaus getų žydų policijos istoriją, parodyti jos vaidmenį ir funkcijas getų administraciniame aparate, atskleisti Kauno ir Vilniaus getų policijos padalinių veiklos panašumus ir skirtumus.

IVADAS

Nuolat pasipildančioje Lietuvos žydų holokausto istoriografijoje pasigendame getų policijai skirtų mokslinių tyrimų. Galima teigti, jog ir pasaulinėje holokausto istoriografijoje ši tema labai mažai tyrinėta. Tokį šios problemos nepopuliarumą iš dalies galima paaiškinti ir psichologinėmis bei politinėmis priežastimis. Holokaustą išgyvenusiems žydams ir jų giminaičiams sunku atsiminti, suvokti ir kalbėti apie žydų policijos veiklą nacijų okupacijos metais. Ši tema prieštarauja nusistovėjusiam holokausto įvaizdžiui ir sampratai. Mėginantys tyrinėti šią problemą istorikai privalo rašyti ne tik apie žydų tautos patirtas kančias ir tragedijas; jie susiduria ir su neįprastomis kenčiančių, pažemintų aukų žmogiškumo išsaugojimo bei kolaboravimo su naciais problemomis. Getų istorija besidomintys tyrinėtojai pažymi, kad getuose įkalinta žydų bendruomenė nebuvo vienalytė, ji skyrėsi ir pagal padėtį geto vidaus administracijoje, ir pagal turimas darbovietes, profesijas, amžių ir t. t. Visi šie veiksniai turėjo didelę reikšmę geto kalinių ir jų šeimų padėčiai, gyvenimo lygiui ir galimybėms atitolinti savo žūtį ar netgi išsigelbėti. Žydų policija getuo-

se užėmė privilegijuotą padėtį – ji turėjo valdžią kitiems getų gyventojams, galimybes išvengti žudynių akcijų iki galutinio getų likvidavimo, taip pat užtikrinti geresnes materialines sąlygas (butai, maistas) savo šeimoms. Labai sudėtinga vertinti geto policijos veiklą. Istorikai priversti spręsti aktualią žydų policijos kolaboravimo su okupacine valdžia problemą. Žydų policijos veikla buvo daugialypė – joje daugybė ne tik kolaboravimo, bet ir pasipriešinimo okupantams bei pagalbos kenčiantiems savo tautiečiams faktų. Vieni kitiems prieštaraujantys faktai taip susipynę, jog dažniausiai neįmanoma pateikti apibendrinančių ir vienareikšmiškų vertinimų. Straipsnio autorius laikosi nuostatos, kad žydų policijos ir atskirų jos pareigūnų veikla turi būti vertinama kiek įmanoma konkrečiau, individualiau ir objektyviau.

Autoriaus žiniomis, specialių mokslinių darbų apie Vilniaus ir Kauno getų policiją iki šiol nėra parašyta. Dėl to daugiausia remtasi archyviniais dokumentais bei skelbtais bendresnio pobūdžio amžininkų prisiminimais, dienoraščiais ir moksliniais darbais. Nagrinėjamai temai svarbūs yra Izraelio istorikų prof. Icchako Arado¹ ir Dinos Porat² darbai. I. Arado monografijoje apie Vilniaus getą glaustai aprašytas Vilniaus geto policijos sukūrimas ir funkcionavimas, taip pat plačiai aprašoma Vilniaus geto policijos vado, vėliau ėjusio ir geto administracijos viršininko pareigas Jakobo Genso veikla. D. Porat straipsnyje nagrinėjama Lietuvos getuose sukurta originali teisėsaugos ir teisėtvarkos sistema, daug dėmesio skiriama

ir geto policijai, kaip sudedamajai šios sistemos daliai. Metodologiniu atžvilgiu nagrinėjami temai labai svarbi Isaihaho Trunko monografija „Judenrat“³. Joje taip pat yra daug faktų apie Vilniaus ir Kauno getų policijos veiklą. Iš Lietuvos istorikų paminėtina Petro Stankero monografija⁴, kurioje tarp įvairių policijos struktūrų trumpai apžvelgiama žydų policijos veikla Vilniaus ir Kauno getuose. Reikšmingų faktų ir pastebėjimų apie žydų policijos veiklą pateikta holokausto amžininkų Avrahamo Tory, Judelio Beleso, Grigorijaus Šuro, Hermano Kruko, Marijos Rolnikaitės dienoraščiuose ir prisiminimuose⁵.

Nagrinėjami temai svarbūs archyviniai dokumentai yra saugomi Lietuvos centriniam valstybės archyve (toliau – LCVA) ir Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA). Tarp LCVA fondų paminėtini Žydų geto policijos Vilijampolėje (R-973) ir Vilniaus žydų geto (R-1421) fondai. Pirmajame fonde yra net 1036 bylos. Čia saugomas susirašinėjimas dėl policijos asmeninės sudėties, administraciniais ir baudų klausimais, pranešimai apie įvykius gete, geto policijos nutarimai ir protokolai, geto teismo nuosprendžiai, pranešimai apie asmenis, pažeidusius geto vidaus taisykles, ir apie geto gyventojų areštus, įvairūs vokiečių valdžios įsakymai ir skelbimai, Žydų tarybos (*Judenrat*) potvarkiai policijos klausimu, geto policijos vado įsakymai ir kiti dokumentai. Dauguma fondo dokumentų parašyti jidiš kalba, tačiau yra dokumentų lietuvių ir vokiečių kalbomis. Vilniaus žydų geto fonde yra 790 bylų. Dauguma šio fondo dokumentų parašyti jidiš ir vokiečių kalbomis. Fonde saugoma daug Vilniaus geto policijos dokumentų – įsakymų, instrukcijų, skelbimų aktualiais geto gyvenimo klausimais.

Kita svarbi archyvinių dokumentų grupė – LYA saugomos buvusių geto policininkų baudžiamosios bylos. Sovietams 1944 m.

vėl užėmus Lietuvą, dalis buvusių Vilniaus ir Kauno getų policininkų buvo suimti ir nužudyti už kolaboravimą su okupacine valdžia. LYA yra keliolika tokio pobūdžio bylų. Ypač vertinga buvusio Kauno geto policijos viršininko Michailo Kopelmano baudžiamoji byla. Tarp kitų LYA dokumentų labai vertingas šaltinis yra Kauno geto žydų policijos istorija⁶, parašyta pačių geto policininkų nacių okupacijos laikotarpiu. Šios istorijos rankraštis buvo parašytas jidiš kalba, LYA saugomas jo vertimas į rusų kalbą. Rankraštyje atsispindi svarbiausi Kauno geto įvykiai iki 1943 m. rudens. Daugiausia dėmesio skirta geto policijos istorijai: sukūrimui, reorganizacijoms, struktūrai ir funkcijoms, pateikiami statistiniai duomenys apie policijos sudėtį, vadų charakteristikos, nusikaltimų ir bausmių statistika, atskleidžiamas geto gyventojų požiūris į žydų policiją. Šis dokumentas nepaprastai svarbus Kauno geto istorijos tyrimams.

Minėta literatūra ir archyviniai šaltiniai suteikia galimybę holokausto tyrinėtojams išsamiai nagrinėti unikalų žydų istorijos fenomeną – getų policiją.

Holokausto tyrinėtojai pabrėžia faktą, jog žydų policija – pačių žydų sukurta, jų viešąjį gyvenimą kontroliuojanti ir bausmes vykdanči instancija – buvo naujas ir neturintis analogo žydų istorijos reiškinys. Šimtmečius egzistavusiose tradicinėse žydų bendruomenėse tokios ar į ją panašios instancijos nėra buvę. Paprastai žydams įsakymus duodavo, juos kontroliuodavo ir prižiūrėdavo svetimtaučiai, t. y. valstybės, kurioje gyveno žydų bendruomenė, valdžios institucijos. Žydų tarybos naujomis sąlygomis iš esmės atitiko žydų bendruomeninės savivaldos tradicijas ir dažnai buvo steigiamos pačių žydų iniciatyva, o žydų policija nacių okupuotose šalyse paprastai buvo steigama okupacinės valdžios nurodymu⁷. Ar taip pat buvo daroma Lietuvoje, sunku tiksliai pasakyti, nes nacių valdžios įsakymų dėl žydų policijos steigimo

nepavyko surasti. Istorikas Algirdas Jakubčionis teigia, kad žydų policijos steigimo klausimas buvo aptartas apygardų komisarų pasitarime Kaune 1941 m. liepos 27 d., t. y. dar iki getų įsteigimo⁸. Buvusių žydų policininkų liudijimais, nurodymai steigti geto policiją buvo gaunami iš Žydų tarybos. Labai tikėtina, jog atitinkamus nurodymus Žydų tarybos gaudavo iš okupacinės valdžios. Steigti žydų policiją vertė ir ekstremalios gyvenimo sąlygos, chuliganų vykdomi žydų užpuolimai, plėšimai, pogromai, taip pat būtinybė palaikyti tvarką žydams persikeliant į getą, sprendžiant apgyvendinimo, aprūpinimo maistu, darbininkų surinkimo, įvairių prievolių vykdymo ir kitus klausimus. Žydų policija labai reikalinga buvo didžiuosiuose getuose (Vilniaus, Kauno, Šiaulių), nes čia reikėjo valdyti ir kontroliuoti tūkstantines žmonių mases. Getų gyventojų skaičiaus kaita lėmė ir žydų policijos kiekybinius pokyčius.

Holokausto tyrinėtojai žydų policijos funkcijas pagal santykį su okupacine valdžia skirsto į tris kategorijas:

- vokiečių valdžios įsakymų ir reikalavimų vykdymas;
- Žydų tarybos nurodymų, tiesiogiai nesusijusių su okupacinės valdžios įsakymais, vykdymas;
- užduočių, susijusių su geto gyventojų poreikiais, vykdymas⁹.

Toks skirstymas iš esmės tinka ir Lietuvos getų žydų policijos veiklai apibūdinti. Vilniaus ir Kauno getų Žydų policiją kontroliavo atitinkamų apygardų vokiečių civilinės valdžios komisarai. Jie turėjo nevaržomą teisę per Žydų tarybas arba tiesiogiai duoti įsakymus geto policijai, keisti policijos vadovybę, personalo sudėtį ir skaičių, vykdyti reorganizacijas ir bausti nusikaltusius policininkus.

Toliau straipsnyje konkrečiai nagrinėjamos Lietuvos getų policijos funkcijos, organizacinė sąranga ir veiklos rezultatai.

KAUNO GETO POLICIJA

Tvarkai palaikyti kuriamame Kauno gete Seniūnų taryba (aukščiausias geto savivaldos organas) 1941 m. rugpjūčio 6 d. nutarė steigti geto policiją. Visą geto egzistavimo laikotarpį geto policija buvo pavaldi Seniūnų tarybai ir vykdė jos įsakymus. Svarbiausias geto policijos uždavinys buvo palaikyti viešąją tvarką gete. Apie geto policijos įsteigimą gyventojams buvo pranešta specialiu Seniūnų tarybos skelbimu: „Pranešama, kad vidaus tvarkai palaikyti prie Seniūnų tarybos yra įsteigta Žydų geto policija. Policijos pareigūnai dėvi ant kairiosios rankovės baltą raištį su mėlyna Dovydo žvaigžde ir antrašu: „Juedische Ghetto Polizei“. Visi geto gyventojai privalo vykdyti valdžios organų bei Seniūnų tarybos pirmininko privalomus įsakymus ir griežtai laikytis policijos nurodymų“¹⁰.

Savanorius pradėta registruoti rugpjūčio 10 d. Geto policijos viršininku Seniūnų taryba paskyrė M. Kopelmaną* (jis taip pat buvo Seniūnų tarybos narys), jo pavaduotoju išrinktas kpt. Michailas Bramsonas. Į policiją pirmiausia buvo priimami kariuomenėje tarnavę, fiziškai stiprūs, sveiki vyrai ir jaunuoliai. Geto policija pradėjo veikti 1941 m. rugpjūčio 15 d. Tą pačią dieną Vilijampolėje įsteigtas getas buvo baigtas aptverti tvora bei spygliuota viela ir visiškai izoliuotas nuo likusios miesto teritorijos. Iš pradžių geto policijoje tarnavo tik 60 vyrų¹¹. Šis skaičius buvo aiškiai nepakankamas policijos užduotims atlikti, nes į getą buvo suvaryta apie 25 tūkst. žmonių. 1941 m. rugpjūčio 22 d. Seniūnų taryba

* M. Kopelmanas geto policijos viršininku dirbo iki 1944 m. sausio mėn. vidurio. Vėliau šias pareigas perėmė buvęs geto policijos kriminalinio skyriaus viršininkas Mošė Levinas.

patvirtino geto policijos etatų sąrašą. Policijai buvo skirta 186 etatai¹². Iš pradžių norinčių tapti policininkais buvo nedaug – žmonės nežinojo, kas jų laukia bauginančioje ateityje, be to, nenorėjo tapti antisemitinių nacių valdžios įsakymų vykdytojais. Pirmieji policijos tarnybos savanoriai buvo idealistai, norintys padėti kenčiantiems tautiečiams, jie dirbo dieną naktį nenuleisdami rankų. Pirmomis geto egzistavimo dienomis labai opus buvo butų klausimas. Gyvenamojo ploto labai trūko, žmonės buvo įpykę, nuolatos kildavo muštynės ir konfliktai, kuriuos turėjo sureguliuoti policijos pareigūnai. Kantrybės netekę žmonės dažnai sumušdavo net ir geto policininkus. Geto policininkai taip pat palaikydavo tvarką eilėse prie maisto prekių parduotuvių, rinkdavo darbininkus vokiečių ir lietuvių įstaigoms mieste¹³. Ilgainiui geto policija išaugo į gerai organizuotą, gausią ir drausmingą organizaciją. Nusistovėjo tokia geto policijos struktūra: policijos vadovybė (dokumentuose vadinama centro įstaiga), baudų skyrius, kriminalinis skyrius, kalėjimo ir dirbtuvių sargyba, sanitarijos tarnyba, ugniagesių brigada (vadas Mošė Abramovičius), telefono centrinė ir policijos nuovados. 1942 m. kovo mėnesį buvo įsteigtas policijos inspektorius postas, o liepos mėnesį sudaryta trijų policijos pareigūnų komisija konfliktams spręsti, vykdžiusi geto teismo funkcijas¹⁴.

Policijos vadovybė (Centro įstaiga) tvarkė ir prižiūrėjo policijos organų veiklą. Centro įstaigai vadovavo policijos viršininkas ir jo pavaduotojas. Ši įstaiga buvo pavaldi Seniūnų tarybai ir atsiskaitė jai už policijos darbą. Jos žinioje buvo kanceliarija, nuovados, kriminalinis skyrius ir geto kalėjimas¹⁵. Centro įstaiga buvo įsikūrusi Varnių g. 32 A bloke¹⁶.

Getas buvo suskirstytas į keturis policijos kvartalus (nuovadas). 1-ajam kvartalui priklausė Linkuvos, Stulginskio, Dvaro, Nau-

jalio ir Panerių gatvės. 2-ajam kvartalui priklausė dalis Panerių gatvės ir Veliuonos, Kriščiukaičio, Ariogalos, Skirgailos gatvės. 3-iajam kvartalui – dalis Kriščiukaičio gatvės, Brolių, Goštautų, dalis Stulginskio ir Linkuvos gatvių, Mindaugo, Vytenio, Aukuro, Liutavaro ir Varnių gatvės. 4-asis kvartalas apėmė Kuršėnų, dalį Panerių, Mindaugo, Vytenio, Aukuro, Liutavaro, Varnių gatvių ir Demokratų gatvę¹⁷. Geto nuovadų skaičius keitėsi. Po „mažojo geto“ likvidavimo 1941 m. spalio mėnesį liko trys nuovados, o 1944 m. sausio mėnesį – tik dvi. Kvartalų (nuovadų) viršininkais įvairiu laiku buvo Kopelis Gudinskis (šias pareigas ėjo iki 1943 m. vidurio), Chaimas Rubinsonas (ėjo „mažojo geto“ kvartalo viršininko pareigas iki šio geto likvidavimo 1941 m. spalio 4 d.), Dovydas Tamšė, Jehošua (Ika) Grinbergas (1-ojo kvartalo vadas, 1944 m. kovo 26 d. sušaudytas IX forte)*, Josifas Panemunskis (1944 m. kovo 26 d. sušaudytas IX forte). Geto kriminalinei policijai vadovavo M. Bramsonas, geto vartų sargybai – Levas Aronovskis (sušaudytas 1944 m. kovo 26 d. IX forte). Vyresniųjų policininkų buvo apie 15–20 žmonių¹⁸. 1941 m. rugsėjo 1 d. geto policijoje tarnavo 172 žmonės, vėliau policininkų skaičius išaugo iki 220–230 žmonių. 1942 m. sausio 1 d. duomenimis, geto policijoje tarnavo:

- a) aktyvi tarnyba ir vadovybė – 158 žm.;
 - b) tardytojai, informacijos tarnybos darbuotojai ir prokurorai – 10 žm.;
 - c) kanceliarija – 10 žm.;
 - d) medicinos personalas – 3 žm.;
 - e) adresų biuras – 9 žm.;
 - f) kurjeriai – 6 žm.;
 - g) kiti – 10 žm.;
- iš viso – 208 žmonės¹⁹.

Siekiant pagerinti policijos darbą buvo keičiama policijos vadovybė, pertvarkoma

* Pagal kitus šaltinius geto policininkai buvo sušaudyti IX forte 1944 m. kovo 27 d.

organizacinė sąranga ir policijos darbą reguluojantys norminiai dokumentai. Policijos darbą reglamentuojančiuose dokumentuose buvo pabrėžiama, kad policijos pareigūnai su gyventojais privalo elgtis mandagiai, teisingai ir teisėtai. Prieš nedrausmingus ir tvarką pažeidžiančius geto gyventojus policijai buvo leista vartoti fizinę jėgą. Apie kiekvieną pastebėtą nusikaltimą ar nusižengimą policininkai privalėjo surašyti protokolą ir pristatyti jį savo tiesioginiam viršininkui. Policijos viršininkas, išnagrinėjęs jam pristatytą bylą, priimdavo baudžiamąjį nutarimą, kurio nuorašas būdavo įteikiamas nubaustajam ir jam paskelbiama apskundimo tvarka²⁰. Nauju geto policijos vado M. Kopelmano pavaduotoju 1941 m. gruodžio 1 d. buvo paskirtas buvęs 3-iojo policijos kvartalo viršininkas Jehuda Zupovičius*, policijos inspektoriumi – I. Grinbergas, kanceliarijos viršininku – Abraomas Šulmanas²¹. Nauja policijos vadovybė ryžtingai ėmėsi darbo ir reformų. 1941 m. gruodžio mėnesį buvo priimtas geto policijos statutas, nustatyti laipsniai ir skiriamieji ženklai, įsteigtas kalėjimas. Eiliniai policininkai nešiojo kepures su šešiakampėmis žvaigždėmis ir jose įrašytu policininko numeriu. Kiekviena nuovada turėjo atskirą numeraciją. Policijos nuvadų viršininkai ir inspektorius turėjo teisę neklausniems geto gyventojams taikyti fizinio poveikio priemones, bausti juos piniginėmis baudomis (iki 100 rublių) ir uždaryti į kalėjimą (iki 7 parų). Geto policijos įstaigų raštvedyba iki 1943 m. vasario 1 d. buvo tvarkoma lietuvių kalba, vėliau – jidiš kalba²².

Iš policijos buvo atleisti pagyvenę, fiziškai silpni ir kiti šiai tarnybai netinkantys asmenys. Priimta daug jaunų ir energingų žmonių. 1941 m. gruodžio mėnesį buvo įkurta geto kriminalinė policija. Joje iš pradžių bu-

vo 17 policininkų (viršininkas M. Bramsonas, pavaduotojas Perecoas Padisonas)²³. Geto kriminalinė policija iš pradžių buvo savarankiškas padalinys. 1942 m. balandžio mėnesį jos darbuotojų skaičius buvo sumažintas, o tų pačių metų liepos mėnesį kriminalinės policijos savarankiškumas panaikintas ir ji tapo geto policijos kriminaliniu skyriumi. Skyriaus darbuotojų skaičius dar labiau sumažintas, nauju skyriaus viršininku paskirtas M. Levinas²⁴. Kriminalinį skyrių sudarė trys dalys – bendroji, kvotų ir informacijos. Kriminalinio skyriaus pareigūnai turėjo teisę daryti kratas, suimti įtariamuosius ir laikyti juos daboklėje iki 72 valandų. Ilgiau suimtieji galėjo būti laikomi tik teismo nutarimu. Skyriaus veiklos taisyklėse buvo nurodyta, kad kriminalinis skyrius „įspėja, žvalgo ir tiria nusikalstamus darbus, o bylas su savo išvadomis pateikia teismui“²⁵. Pagrindinės kriminalinio skyriaus darbo kryptys buvo kova su vagystėmis, neteisėtu turto pasisavinimu ir nelegalia prekyba.

Pagal pataisytą Kauno geto policijos statutą (1943 m. sausio 1 d.) už policijos darbą visoje geto teritorijoje buvo atsakingas policijos viršininkas, pavaldus Seniūnų tarybos pirmininkui. Geto plotas policijos tarnybos atžvilgiu buvo suskirstytas į nuovadas. Nuovadų skaičių ir ribas turėjo teisę nustatyti geto policijos viršininkas su Seniūnų tarybos pirmininko pritarimu. Geto policijos pareigūnams buvo nustatyti tokie laipsniai: eilinis policininkas, vyresnysis policininkas, nuovados viršininko padėjėjas, nuovados viršininkas, policijos inspektorius, policijos viršininko pavaduotojas, policijos viršininkas. Laipsnius keisti ir perkelti į kitą tarnybos vietą galėjo policijos viršininkas. Policijos statute buvo apibrėžtos policijos veiklos funkcijos ir uždaviniai: viešosios tvarkos ir

* J. Zupovičius Kauno geto policijos vado pavaduotojo pareigas ėjo iki 1942 m. birželio pabaigos, vėliau šias pareigas iš jo perėmė buvęs geto teismo teisėjas Jakovas Abramovičius, o J. Zupovičius buvo paskirtas policijos inspektoriumi.

rimties palaikymas, viešojo ir privataus turto apsauga, geto valdžios įstaigų įsakymų ir potvarkių vykdymo priežiūra, teismo institucijų sprendimų vykdymas, nusikaltimų prevencija ir tyrimas, švaros ir sanitarijos reikalavimų kontrolė. Už viešosios tvarkos ir įsakymų pažeidimus policijos viršininkas turėjo teisę bausti pinigine bauda ir areštu iki 10 parų. Pavartoję fizinę jėgą tvarkos pažeidėjų atžvilgiu, policijos pareigūnai nedelsdami privalėjo informuoti savo tiesioginius viršininkus²⁶.

Viena iš daugelio geto policijos funkcijų buvo geto gyventojų registracija. Visi gyventojai, nepaisant amžiaus ir lyties, privalėjo būti užregistruoti geto policijos nuovadose. Tai buvo daroma siekiant teisingai paskirstyti maisto produktų korteles gyventojams ir sumažinti įvairių klastočių bei apgavysčių skaičių²⁷. Geto policijai taip pat buvo pavesta kontroliuoti švarą gatvėse ir kiemuose, prižiūrėti, kad nebūtų nelegalios prekybos prie geto tvoros su laisvėje gyvenančiais žmonėmis ir t. t. Vienu svarbiausių geto policijos uždavinių nuo 1941 m. rudens tapo darbininkų rinkimas sunkiems fiziniams darbams Aleksoto aerodrome. 1941 m. rugsėjo 10 d. buvo gautas vokiečių įsakymas pristatyti 500 žydų darbininkų į aerodromą naktinei pamainai. Prisimindami „intelligentų“ akciją (1941 m. rugpjūčio 18 d. tariamam Kauno archyvų sutvarkymui iš geto buvo paimti 534 žydų inteligentai ir tą pačią dieną nužudyti IV forte) žydai bijojo registruotis, nes manė, kad ir jie bus sušaudyti. Geto policijai prievarta pavyko surinkti tik apie 200 vyrų. Visi su nerimu laukė kitos dienos, tačiau vyrai iš aerodromo grįžo sveiki. Tai paskatino žydus aktyviau registruotis darbams ir geto policijai darbo sumažėjo²⁸. Vis dėlto nuolat augant žydų darbo jėgos poreikiui mieste, surinkti reikiamą skaičių darbininkų buvo nelengva. Aleksote buvo įvesta naktinė ir dieninė pamaina, kiekviename privalėjo dirbti po tūkstantį darbinin-

kų. Geto policininkai kasdien vaikščiodavo po butus ir varydavo vyrus į darbus. Geto administracija suprato, kad nuo žydų darbininkų darbo priklausys viso geto likimas. Vengiantys darbo asmenys buvo baudžiami pinigėmis bandomis ir sodinami į geto kalėjimą (daboklę).

Viena iš geto policijos funkcijų buvo kova su nelegaliais geto gyventojų išėjimais už geto ribų. Budintis geto policininkas vos ne kasdien apie tokius atvejus raportuodavo savo viršininkams. Pastarieji apie tai pranešdavo Seniūnų tarybos pirmininkui. 1942 m. sausio 25 d. budintis policijos viršininkas pranešė Seniūnų tarybos pirmininkui, kad sausio 22 d. į 3-iąją policijos nuovadą geto vokiečių sargyba pristatė sulaikytą 13 metų berniuką Henri Volfsoną, kuris mėgino išeiti už geto ribų. „Pagal mano baudžiamąjį nutarimą Nr. 122, – rašo policijos budintis, – pil. Volfsonas nubaustas 3 parom arešto [...]“²⁹.

1942 m. vasario 8 d. budintis geto policininkas persiuntė 1-osios nuovados viršininkui 15 pabėgusių kalinių sąrašą ir įsakė „tuoju griebtis priemonių ir patalpinti kalėjiman“³⁰.

Geto policija taip pat kasdien informuodavo apie įvykius, susijusius su getu ir jo gyventojais. 1942 m. birželio 15 d. budintis policininkas pranešė, kad tą dieną Panerių gatvėje vokiečių sargybinis nušovė per tvorą mėginusį išeiti 50 metų Moisiejų Rozenbergą³¹.

1942 m. kovo 29 d. Seniūnų tarybai buvo pranešta apie aerodrome vokiečių sargybinių kovo 23 d. nušautus du žydų darbininkus – Nachmaną Sroką ir Joselį Fridą. Abu nušauti už mėginimą nusipirkti maisto produktų. Lavonai buvo atvežti į getą ir palaidoti geto kapinėse³².

1942 m. lapkričio 1 d. geto policininkai davė priesaiką. Tą dieną ješivos salėje įvyko iškilminga priesaikos davimo ceremonija. Čia susirinko 152 žydų policininkai, Seniūnų tarybos nariai ir kiti geto administracijos atstovai. Seniūnų tarybos sekretoriaus pava-

duotojas skaitė priesaikos tekstą hebrajų ir jidiš kalbomis, o policininkai jį kartoję: „Aš, Vilijampolės geto žydų policijos darbuotojas, Žydų tarybos pirmininko ir policijos vado akivaizdoje iškilmingai pasižadau:

- nepaisydamas pavojų ir negailėdamas laiko vykdyti man patikėtas pareigas;
- nesiekti naudos iš užimamų pareigų nei sau, nei draugams, nei pažįstamiems;
- griežtai saugoti tarnybos paslaptis;
- visas savo jėgas ir žinias skirti geto žydų bendruomenės labui“³³.

Paskui visi ceremonijoje dalyvaujantys policininkai ėjo prie stalo ir pasirašinėjo po priesaikos tekstu. Priesaikos priėmimo ceremonijai vadovavo tuometinis geto policijos vado pavaduotojas J. Zupovičius. Iškilmėms baigiantis, visi susirinkusieji sugiedojo sionistų himną „Hatikva“³⁴. 1942 m. pradžioje prie geto policijos buvo įsteigtas orkestras („Viltis“). Jo dirigentu buvo Michelis Hofmekleris, koncertmeisteriu – smuikininkas Abraomas Stupelis³⁵.

1944 m. kovo 26–27 d. vokiečiai apkaltino geto policiją ryšių su antifašistiniu pogrindžiu palaikymu ir pabėgimų iš geto organizavimu. Policininkai buvo išvežti į Kauno IX fortą ir tardomi, reikalaujant parodyti geto gyventojų slėptuves („malinas“). Tardymui vadovavo SS oberšarfiureris Bruno Kitelis, kuris 1943 m. rugsėjo mėnesį vadovavo Vilniaus geto likvidavimo operacijai. Po kvotos ir kankinimų buvo sušaudyti 34 policininkai, atsisakę parodyti gestapui gete esančias slaptavietes. Tarp sušaudytųjų buvo geto policijos viršininkas M. Levinas ir du jo pavaduotojai – J. Zupovičius ir J. Grinbergas. Likusieji policininkai grąžinti į getą.

Po 1944 m. kovo 26–27 d. akcijos geto policija buvo reorganizuota į tvarkos tarnybą, kurios viršininku paskirtas glaudžius ryšius su gestapu palaikęs Benas Lipceris, pavaduotojais Tanchumas Aronštamis ir Chai-

mas Grosmanas. Tvarkos tarnyba (43 žmonės) veikė iki Kauno geto likvidavimo³⁶.

Daugumai geto policininkų beveik kasdien tekdavo spręsti dilemą: tarnauti okupantui ir taip mėginti išsaugoti savo gyvybę bei turėti geresnes gyvenimo sąlygas ar, rizikuojant gyvybe, padėti engiamiems tautiečiams. Vieni policininkai nuėjo kolaboravimo, kiti – pasipriešinimo keliu, tačiau dauguma tiesiog stengėsi išlikti ir plaukė pasroviui. Gestapui pavyko tarp geto policininkų užverbuoti agentų ir informatorių. Pastarieji pranešinėjo gestapui apie geto gyventojų nuotaikas ir ketinimus, slėptuves, pogrindžio organizacijų veiklą. Žydų policijos sanitariniame poskyryje dirbęs Cefanija Baideris turėjo raštišką gestapo leidimą lankytis mieste ir be žydams privalomų skiriamųjų ženklų. Jis taip pat susitikinėjo su geto reikalus tvarkiusiu Kauno gestapo pareigūnu hauptšarfiureriu Helmutu Rauca³⁷.

Pasibaigus 1944 m. kovo 26–27 d. akcijai, dalis policininkų buvo sugrąžinti iš Kauno IX forto į getą ir parodė gestapui slėptuves, kuriose nuo sunaikinimo slėpėsi vaikai ir seneliai. Slėptuvėse surasti pasmerktieji buvo suimti ir išvežti sušaudyti į IX fortą. Yra žinių, kad gestapui slėptuves padėjo surasti geto policininkai Iseris Gutneris, Abraomas Rabinovičius, Boruchas Šliachteris, Menachemas Vilenskis, Gregoras Zundelevičius, Bencionas Žemaitis ir kiti asmenys. Kitais duomenimis, gestapo tardymų neištvėrė ir išdavikais tapo 7 žydų policininkai³⁸.

Dauguma geto gyventojų žydų policijos nekentė ir bijojo. Geto policija privalėjo vykdyti okupacinės valdžios ir Seniūnų tarybos nurodymus, kurie dažnai būdavo skausmingi ir nemalonūs geto gyventojams: prievartinės mobilizacijos darbams ir išvežimams už geto ribų (pavyzdžiui, 1942 m. vasario mėnesį dalies geto gyventojų išvežimas į Rygą), eiti įvairias sargybas, vykdyti areštus ir kratas, persekioti nustatytą geto tvarką pažeidusius asmenis. Apskritai bet koks eilinio piliečio susi-

dūrimas su policija dažniausiai būdavo susijęs su nemalonumais – kvotomis, areštais, baudų mokėjimais ir pan. Dažnai žydų policininkai naudodavosi savo tarnybine padėtimi (pavyzdžiui, reikalavdavo, kad grįžtantys iš miesto žydai duotų jiems maisto produktų, kratų metu konfiskuodavo ir pasisavindavo įvairias geto gyventojų vertybes), mušdavo savo tautiečius. Kaip ir kituose geto administracijos padaliniuose, policijoje ilgainiui paplito korupcija ir protekcionizmas. Kaip pažymėjo buvusi Kauno geto kalinė Sara Ginaitė-Rubinsonienė, net ir geto sąlygomis valdžios aparatas veikė pagal jam būdingus biurokratijos dėsnius: „Administracijos aparato darbuotojai ir jų giminės bei artimieji naudojosi įvairiomis privilegijomis ir lengvatomis. Dažnai savo kėdėse jie jautėsi visagaliai valdovai. Su lankytojais ir prašytojais jie elgėsi įžūliai ir arogantiškai. Tarybos nariai, administracijos aparato darbuotojai, darbo brigadų ir geto dirbtuvių vadovai sudarė Kauno geto privilegijuotą sluoksnį, jo elitą [...]“³⁹.

Kita vertus, tarp geto policininkų buvo daug sąžiningų ir dorų žmonių, kurie stengdavosi kiek galėdami padėti kenčiantiems savo tautiečiams, nemažai policininkų rėmė antifašistinį geto pogrindį arba patys dalyvavo jo veikloje. Dėl to kelios dešimtys žydų policininkų buvo sušaudyti IX forte.

Geto teismas užėmė svarbią vietą geto teisėsaugos sistemoje. Jis įsteigtas Seniūnų tarybos sprendimu 1941 m. spalio 24 d. ir vadinosi Darbo teismu. Svarbiausias jo tikslas buvo teisti tuos žydus, kurie piktybiškai vengė vykdyti darbo prievolę ir tuo kėlė pavojų visam getui. Teismas galėjo nusižengusius asmenis įkalinti iki vieno mėnesio daboklėje, laikinai atimti maisto korteles, iškraustyti iš buto, perduoti geto vokiečių komendantui, kuris skirdavo fizines bausmes (plakimą rykštėmis). Teismo nuosprendžiai buvo viešai skelbiami ir kabinami ant namų sienų⁴⁰. Teismo sprendimus vykdė geto policija. Šis teismas egzista-

vo neilgai, 1941 m. gruodžio 8 d. buvo įsteigtas naujas teismas. Teismo pirmininku paskirtas žymus teisės specialistas prof. Simonas Beliackinas (vėliau jis susirgo depresija ir buvo nužudytas 1944 m. kovo 27 d. IX forte). Pirmininko pavaduotoju dirbo advokatas Jakovas (Jokūbas) Abramavičius, teismo nariais – Mošė (Izraelis) Tabačnikas, Mošė Zakas, Isakas Černis, Efraimas Buchas (pastarasis ėjo ir prokuroro pareigas), Natanas Naftalis, Natanas Šimbergas, L. Telzakas. Teismas įsikūrė Griniaus g. 28. Tokios sudėties teismas egzistavo iki 1942 m. liepos 5 d. Vėliau jis buvo pertvarkytas į teisminę komisiją prie geto policijos⁴¹. 1942 m. spalio 1 d. geto policijos vadas patvirtino geto policijos baudžiamąjo skyriaus veikimo instrukciją. Pagal šią instrukciją baudžiamajame skyriuje dirbo du nuolatiniai sprendėjai ir sekretorius. Bylas bei konfliktus privalėjo spręsti trys policijos pareigūnai – du nuolatiniai sprendėjai ir vienas kviečiamas asmuo. Teismo posėdžiams bylas pristatydavo geto policijos kriminalinis skyrius. Baudžiamąjo skyriaus išnagrinėtas bylas tvirtindavo geto policijos vadas⁴². Po „didžiosios akcijos“ (1941 m. spalio 29 d. Kauno IX forte buvo nužudyta trečdalis geto kalinių – daugiau kaip 9 tūkst.) teismas daugiausia nagrinėjo turtinius ginčus. Tuomet dažnai kildavo konfliktų dėl nužudytųjų turto; į jį pretenduodavo aukų giminės ir kaimynai. Geto teismas nustatė taisyklę: nužudyto ar dingusio geto gyventojų turtas priklauso jo vaikams ar anūkams. Jei tokių nėra, turtas atitenka tėvams, jei ir tokių nėra, jis atitenka broliams ir seserims, o jų nesant – Seniūnų tarybai. Pastaroji be paveldėtojų likusį turtą dažniausiai paskirstydavo vargingiausiai gyvenantiems arba sunkiausiai darbus dirbantiems geto gyventojams. Teismas taip pat nagrinėjo kriminalines (vagystės, muštynės ir pan.) ir civilines (skyrybų ir kt.) bylas⁴³.

1942 m. balandžio 17 d. Seniūnų taryba patvirtino teismo prokuroro veiklos nuostatus. Prokuroras turėjo atlikti savo pareigas

pagal Lietuvos Respublikos įstatymus tiek, kiek jie neprieštaravo esamai tvarkai. Jis taip pat turėjo atlikti tardytojo pareigas kontrolės komisijoje⁴⁴. Prokuroras buvo pavaldus policijos viršininkui.

1942 m. liepos 20 d. Seniūnų taryba pakeitė žydų policijos nuostatus ir statusą – nuo šiol žydų policija įgaliota tirti kriminalines ir civilines bylas⁴⁵. Tai padaryta todėl, kad vokiečiai įsakė nutraukti geto teismo veiklą. Teismo funkcijas perėmė geto kriminalinė policija. Kiekvienam nusikaltimui buvo pradedama atskira baudžiamoji byla. Bylos tyrimo metu buvo apklausiami įtariamieji, nukentėję ir liudytojai. Dažniausiai pasitaikantys kriminaliniai nusikaltimai buvo vagystės. Gete susiformavo profesionalių vagių sluoksnis, kuris ilgainiui tapo gerai žinomas kriminalinio skyriaus pareigūnams. Su užkietėjusiais vagimis ir plėšikais buvo elgiamasi griežtai – jie būdavo mušami tol, kol prisipažindavo ir parodydavo pavogtų daiktų slėptuves. Nusikaltimų skaičius gete ėmė mažėti. Kriminalinės policijos skyrius geto policijos vadovybei siųsdavo kasdienius ir mėnesinius pranešimus apie įvykdytus nusikaltimus ir jų tyrimą⁴⁶.

1943 m. liepos 14 d. Seniūnų taryba patvirtino geto žydų policijos nuobaudų (baudžiamojo) skyriaus (buvusio teismo) nuostatus. Pagal juos geto žydų policija buvo įgaliota spręsti civilinius ir kriminalinius geto gyventojų reikalus. Nuobaudų skyrių turėjo sudaryti trys policijos tarnautojai. Jie nagrinėjo bylas remdamiesi Lietuvos Respublikos įstatymais ir procedūromis bei Seniūnų tarybos potvarkiais ir instrukcijomis. Nuobaudų skyrius nagrinėdavo bylas, kurias jam pateikdavo geto policijos kriminalinis skyrius, nuovadų vadai ir kitų Seniūnų tarybai pavaldžių įstaigų vadovai, taip pat privačių asmenų skundus ir pareiškimus. Nuobaudų skyriaus sprendimus buvo galima apskusti Seniūnų tarybos skundų komitetui. Pastarojo sprendimai buvo galutiniai⁴⁷.

Visas nuobaudų skyriuje ir skundų komitete svarstomas bylas nagrinėjo trys teisėjai, paeiliui eidavę pirmininko pareigas. Nuobaudų skyriaus nariais buvo advokatai E. Buchas, J. Černis ir M. Zakas. Skundų komiteto nariais buvo advokatai Izraelis Bernšteinas, Natanas Markovskis ir M. Tabčnikas. Geto teismas (vėliau baudžiamasis skyrius) iš esmės dirbo nelegaliai, kadangi gestapas laikė save vienintele institucija, galinčia teisti žydus. Geto teismo veikla padėjo stiprinti gyventojų moralę ir mažinti nusikalstamumą. Kaip rašė A. Tory, nuobaudų skyrius „užpildė spragą sprendžiant geto gyventojų ginčus; tuo pat metu šis skyrius prisiėmė moralinę pareigą „šalinti blogį iš paties blogio“⁴⁸. Nuobaudų skyrius savo veikloje laikėsi Seniūnų tarybos nustatyto principo neskleisti jokios informacijos, dėl kurios žydai galėtų patekti į gestapo rankas. Tokiu atveju nuosprendis būtų griežtesnis ir greičiausiai kaltininkas būtų nuteistas mirties bausme.

Po „didžiosios akcijos“ Kauno gete (Kriščiukaičio g. 23, vėliau Našlaičių g. 15, galiausiai Margio g. 11) buvo įsteigtas kalėjimas (daboklė). Jis buvo reikalingas drausmei ir tvarkai palaikyti. Į kalėjimą dažniausiai buvo sodinami darbo vengiantys ir kriminalinius nusikaltimus padarę asmenys. Kalėjimo atsiradimas padėjo sumažinti tokių nusižengimų, nes juos darantys asmenys suprato galį sulaukti realios bausmės. Kalėjimas kaip atskiras administracijos vienetas buvo pavaldus geto policijos viršininkui. Kalėjimas įsteigtas 2-ajame policijos rajone (oficialiai pradėjo veikti 1941 m. gruodžio 5 d.). Kalėjimo administracijoje dirbo šeši asmenys: viršininkas, sekretorius, vachmistras ir trys prižiūrėtojai. Jie dirbo pagal geto policijos viršininko patvirtintą statutą ir instrukcijas. Kalėjime vyrai ir moterys buvo laikomi atskirose kamerose. Sumintieji turėjo dirbti 8 valandas per dieną. Ilgesniam laikui nuteisti asmenys turėjo teisę į vieną 15 min. trukmės pasimatymą per savai-

tę. Kalėjimo vidaus tvarką pažeidžiantys asmenys galėjo būti baudžiami – jiems uždrausdavo pasivaikščiojimus, pasimatymus, sumažindavo maisto normą, sodindavo į karcerį. Sulaikytieji turėjo teisę kalėjimo administracijos darbuotojų veiksmus apskusti kalėjimo viršininkui (šias pareigas įvairiu laiku ėjo Judelis Aronovskis, Bencijonas Bukancas ir Isakas Melamdavičius)⁴⁹. Pagal kalinių registravimo knygą geto kalėjime (nuo 1941 m. gruodžio 3 d. iki 1943 m. spalio 22 d.) bausmę atliko 1490 asmenų⁵⁰.

Didžiąją kalinių kontingento dalį sudarė administracine tvarka nuteisti asmenys. Jų skaičius nuolatos augo. Tai rodė, kad atskleidžiama vis daugiau nusižengimų ir nusikaltimų. 1941 m. rugpjūčio mėnesį už įvairius nusikaltimus (geto policijos ir administracijos darbuotojų įžeidimus, darbo prievolės vengimą, muštynes ir t. t.) buvo nubausti 6 geto gyventojai, rugsėjo – 12, spalio – 21, lapkričio – 111 (ši mėnesį už sanitarinės priežiūros pažeidimus nuteista net 80 žmonių), gruodžio – 92, 1942 m. sausio – 86, vasario – 207 žmonės⁵¹. 1943 m. sausio mėnesį geto policijos baudžiamasis skyrius už įvairius nusižengimus 26 asmenis nuteisė 214 parų arešto. Be to, tuo pačiu laiku dar 40 asmenų administracine tvarka buvo nubausti 69,5 parų arešto⁵².

Apibendrinant galima pažymėti, kad Kauno gete 1941 m. buvo suformuota autonominė, universali ir veiksminga teisėsaugos sistema. Svarbiausi jos komponentai buvo geto policija, teismai, prokurorai ir kalėjimas. Ši sistema garantavo viešąją tvarką gete, sėkmingą kovą su kriminaliniais ir kitais nusikaltėliais, užtikrino Seniūnų tarybos įsakymų įgyvendinimą ir geto kalinių mobilizavimą aktualioms problemoms spręsti.

VILNIAUS GETO POLICIJA

1941 m. rugsėjo 6 d. Vilniaus žydus suvarius į getą, buvo formuojama geto vidaus administracija – Žydų taryba su jai pavaldžiais skyriais ir geto žydų policija. Iki spalio mėnesio pabaigos Vilniuje egzistavo du getai: Didysis (Ašmenos, Dysnos, Ligoninės, Mėsinių, Rūdninkų, Strašuno, Šiaulių gatvės, dalis vienos pusės Arklių, Karmelitų, Lydos ir Pylimo gatvių) ir Mažasis (Antokolskio ir Žydų gatvės, dalis Gaono ir Stiklių gatvių). Getus skyrė Vokiečių gatvė. Didžiajame gete buvo apgyvendinta apie 29 tūkst., Mažajame – apie 9 tūkst. žydų⁵³. Žydų tarybos ir policija buvo įsteigtos abiejuose getuose ir veikė atskirai. Didžiojo geto Žydų tarybos pirmininku vokiečių valdžios buvo paskirtas buvęs banko tarnautojas Anatolis Friedas, Mažojo geto Žydų tarybos pirmininku – pirklys Icchokas Leibovičius⁵⁴. Didžiajame gete policija pradėta organizuoti jau pirmą geto veikimo dieną – 1941 m. rugsėjo 7-ąją. Ant geto namų sienų buvo išklijuoti skelbimai, raginantys jaunos vyrus stoti į organizuojamą geto policiją. Geto policijos vadu A. Friedas paskyrė buvusį Lietuvos kariuomenės kpt. J. Gensą. Jo pavaduotoju tapo advokatas Josifas Muškatas, 1939 m. karo pabėgėlis iš Varšuvos. Abu geto policijos vadovai simpatizavo dešiniajam sionistų revizionistų judėjimui. Dauguma policijos tarnautojų iki karo buvo Beitaro* organizacijos nariai ir turėjo didesnę ar mažesnę karinį parengimą⁵⁵. Formuojant geto policijos vadovybę kilo konfliktas tarp dešiniųjų ir kairiųjų (Beitaro ir Bundo**). Iš pradžių geto policijos vado pavaduotoju buvo siūloma skirti bundininką H. Kruką, tačiau jis, susipažinęs su policijos vadovybės pažiūromis ir veiklos

* Beitaras buvo radikali dešinioji sukarinta sionistų jaunimo organizacija, pavaldi V. Žabotinskio vadovaujamai sionistų revizionistų partijai.

** Bundas (jidiš *bund* – sąjunga) – žydų socialdemokratinė Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos darbininkų partija. Įkurta Vilniuje 1897 m.

metodais, šių pareigų atsisakė. Karo metu H. Krukas slapta rašė dienoraštį. 1941 m. rugsėjo 16 d. įrašė jis neigiamai apibūdino J. Genso ir J. Muškato asmenybes. H. Krukui ypač nepatiko tai, kad šie asmenys teikė pirmenybę fizinio smurto naudojimui (be mušimų esą geto gyventojai policijos neklausys) ir mėgo „joti geto gyventojams ant sprando“⁵⁶. Nors valdžią žydų policijoje paėmė dešinieji, tačiau įtampa tarp kairiųjų ir dešiniųjų neišnyko, nes Žydų taryboje didesnę įtaką turėjo bundininkai. Formaliai žydų policija buvo pavaldi Žydų tarybai ir privalėjo vykdyti jos įsakymus, tačiau padėtis Vilniaus gete buvo gana sudėtinga. Nesutarimai ir konkurencija tarp Žydų tarybos ir policijos tęsėsi iki 1942 m. liepos mėnesio vidurio, kol nacių valdžios sprendimu Žydų taryba buvo panaikinta ir J. Gensas paskirtas vienvaldžiu geto vadovu. Žydų taryba ir policijos vadovybė buvo įsikūrusi tame pačiame pastate – Rūdninkų g. 6⁵⁷. Žydų policija buvo suformuota ir Mažajame gete, tačiau čia ji veikė neilgai ir buvo likviduota kartu su Mažuoju getu. Yra žinoma, kad Mažojo geto policijos vadu buvo Šafiras⁵⁸.

1941–1942 m. sandūroje nusistovėjo geto žydų policijos struktūra. Policijos komendantūrai vadovavo J. Gensas. Jo pavaduotoju iš pradžių buvo Josifas Glazmanas, vėliau Salekas (Saulas) Desleris. Getas buvo padalytas į tris nuovadas* (komisariatus) – A, B, C. Kiekvienoje nuovadoje tarnavo po 15–20 policininkų. Iš pradžių Vilniaus geto policijoje tarnavo apie 150 policininkų, o 1943 m. rugpjūčio mėnesį – 226 asmenys. Pirmojo komisariato (A) komisaru iš pradžių buvo J. Muškatas, vėliau Nosonas Ringas; antrojo (B) komisariato – Izidorius Fruchtas. Kriminalinės policijos padaliniui įvairiu laiku vadovavo komisarai Oberhardas, Osteris ir Henrikas Zagaiskis, geto vartų sargybai – Meiras Levas.

Be to, dar buvo darbo policijos (vadas Taubinas), kalėjimų sargybinių ir sanitarinės policijos (vadas Goldmanas) padaliniai bei prokuratūra. Policijos inspektoriaus pareigas ėjo J. Muškatas. Geto kalėjimas (viršininkas Landau, vėliau Beigelis) buvo Lydos gatvėje. Jį nuolatos saugojo 12 policininkų⁵⁹.

G. Šuras savo dienoraštyje rašė, kad geto policijos nuovadose ištisą parą buvo budima, ten pat buvo laikoma visa reikiama dokumentacija, policininkai ant kairės rankos nešiojo žydrą raištį su balta Dovydo žvaigžde, žemesnio laipsnio policininkai ant raiščio turėjo numerį, aukštesnio laipsnio pareigūnai – daugiau skiriamųjų ženklų⁶⁰. Geto policininkai buvo ginkluoti guminėmis ir medinėmis lazdomis, rimbais, o išskirtiniais atvejais ir šaunamaisiais ginklais.

Vilniaus gete buvo sukurta savita teisėtvarkos ir teisėsaugos sistema. Šalia policijos svarbūs šios sistemos komponentai buvo teismai ir prokuratūra. 1942 m. vasario mėnesį nacių valdžios leidimu Žydų taryba gete ėmė kurti teisinę sistemą: buvo steigiami teismai, prokuratūra, rengiamas kodeksas, formuojamas advokatų korpusas. Buvo įsteigti žemesnės instancijos ir apeliacinis teismai. Juos sudarė keletas teisėjų, kuriems vadovavo teismo pirmininkas⁶¹. Tačiau, kaip pažymėjo I. Aradas, geto teismai nebuvo autonomiška instancija, ji buvo pavaldi Žydų tarybai, vėliau geto viršininkui J. Gensui. Prokuratūra buvo pavaldi geto policijos vadovybei⁶². 1942 m. kovo mėnesį geto teismas ir prokuratūra jau funkcionavo. H. Krukas savo dienoraštyje 1942 m. kovo 7 d. rašė apie posėdį, kuriame buvo svarstomos geto vaikų nusikalstamumo problemos. Tarp kitų atsakingų geto administracijos pareigūnų posėdyje dalyvavo prokuroras Adolfas Povirskeris (vėliau prokuroru tapo Nusbaumas) ir geto teismo pirmininkas Benjaminas Srolovičius⁶³.

* Kai kurie autoriai nurodo, jog Vilniaus gete 1942 m. viduryje buvo dvi policijos nuovados. Žr.: I. Trunk, *Judenrat*, New York, 1972, p. 495; P. Stankeras, *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, V., 1998, p. 88.

1942 m. rugpjūčio pradžioje buvo suformuoti geto civilinis ir apeliacinis teismai. Civilinio teismo pirmininku tapo Izraelis Kaplanas, nariais – Abraša Chvoinikas, Solomonas Deulas, Nosonas Gavenda, Šimonas Markusas ir Abromas Notesas. Apeliacinio teismo pirmininku išrinktas Šepselis Milkanovickis, nariais – Griša Jašunskis, Danielis Kacnelsonas, B. Srolovičius⁶⁴. Tačiau ir įsteigus teismus dalis nusikaltimų (pavyzdžiui, išėjimas iš geto be leidimų, pabėgimas iš areštinės, nepaklusnumas policijos pareigūnams) ir toliau liko geto policijos žinioje. 1942 m. pirmoje pusėje Vilniaus gete buvo surengta 115 teismo posėdžių, kuriuose dalyvavo 172 teisiamieji. Be to, per tą patį laikotarpį geto policija ir kitos instancijos teismine atsakomybėn patraukė dar 183 asmenis. Dažniausiai kaltinamieji buvo nuteisiami arešto bausmėmis nuo kelių valandų iki 6 savaičių, taip pat pinigineis baudomis arba įspėjimais. Nepilnamečiai nusikaltėliai buvo perduodami specialaus policijos pareigūno priežiūron⁶⁵. 1942 m. sausio mėnesį geto kalėjime Lydos gatvėje kalėjo 135, vasario – 211, kovo – 341 kalinys. Dauguma kalinių buvo nubausti 1–2 parų arešto bausmėmis. Izraelio istorikė D. Porat, lygindama Lietuvos getų teises sistemas, pažymėjo, kad Kauno ir Šiaulių getuose teismai buvo mažiau priklausomi nuo policijos ir turėjo didesnę autoritetą tarp gyventojų negu Vilniaus gete⁶⁶.

Didelį atgarsį sukėlė geto teismo priimtas mirties nuosprendis šešioms nusikaltėliams. 1942 m. liepos 3 d. Šiaulių gatvėje kriminalinių nusikaltėlių gauja žiauriai nužudė smulkų prekeivį Josifą Geršteiną. Jau kitą dieną geto policija surado nusikaltėlius, o geto teismas juos nuteisė mirties bausme. Tą pačią dieną 16 val. nuosprendis buvo įvykdytas. Kartu su penkiais kriminaliniais nusikaltėliais (Isaakas ir Ilja Geivušai, Jakovas Politkovskis, Hiršas Vituchovskis, Leiba Grodzenskis) buvo pakartas ir Jankelis Avidonas. Pastarasis oficialiai buvo apkaltintas

policininko sumušimu, tačiau iš tikrųjų susilaukė atpildo už pabėgusių iš Vilniaus žydų išdavimą gestapui Lydos gete. Dauguma geto gyventojų pritarė mirties nuosprendžiui. Vokiečiai taip pat buvo patenkinti tuo, kad žydai išmoko būti budeliais⁶⁷. Po šio įvykio geto kriminaliniai elementai neįvykdė nė vienos žmogžudystės.

Oficialiai geto policija buvo pavaldi Žydų tarybai ir privalėjo vykdyti jos bei nacių pareigūnų įsakymus bei užduotis. Geto policija palaikė viešąją tvarką gete, kovojo su nusikalstamumu, darbo prievolės sabotuotojais, mobilizuodavo geto kalinius įvairiems darbams, kartais suimdavo sušaudyti pasmerkčius žmones ir perduodavo juos naciams. Sanitarinė policija rūpinosi švaros gete palaikymu ir baudavo sanitarinių nuostatų pažeidėjus. Iš dalies geto policijos funkcijos atspindi Žydų tarybos pirmininko 1942 m. kovo 28 d. rašte referentui žydų reikalams Vilniuje: „[...] Visi p. Gebietskomisaro ir Tamstos gaunami nurodymai stengiamasi atlikti ir atliekami visiškai tiksliai. Čia pat reikia pridurti, kad žydų policijai pildant žodžiu ir raštu gaunamus įsakymus (pav., dėl tvarkymo ėjimo į ir iš darbo ir kt.), tenka veikti ne tik pačiame gete, bet ir už geto ribų.

Tenka taip pat nurodyti energingą ir sunkų policijos darbą prie geto vartų, tikrinant ir atiminėjant maisto produktus ir kurą. Tačiau ir šį uždavinį policija atlieka pakankamai gerai.

Šiuo metu geto policijai yra taip pat pavesta geto išorinės izoliacijos priežiūra. Ir šį darbą policija atlieka gerai“⁶⁸.

Geto policija kaip baudžiamoji bei su nacių okupacine valdžia bendradarbiaujanti institucija daugumos geto kalinių buvo nekenčiama. Vilniaus geto metraštininkai H. Krukas, G. Šuras, M. Rolnikaitė ir kiti negaili kritiškų žodžių Vilniaus geto policijai. Pasak G. Šuro, kituose getuose nebuvo tokio griežto režimo kaip Vilniaus gete. Geto vartų sargyba, vadovaujama M. Levo, žiau-

riai sumušdavo kiekvieną žydą, kuris slaptai mėgindavo įsinešti į getą maisto produktų. Vartų sargybiniai ypač siautėdavo tada, kai jų darbą stebėdavo vokiečių gestapininkai⁶⁹. Dažniausiai geto policininkai buvo smerkiami dėl žiauraus ir amoralaus elgesio, korupcijos, pataikavimo naciams bei arogantiškos laikysenos eilinių geto kalinių atžvilgiu. H. Krukas rašė, jog geto policininkai už menkiausias paslaugas reikalauja kyšių iš geto gyventojų ir jų gyvenimo lygis yra gerokai aukštesnis negu kitų žydų. Jis ironiškai pažymėjo, kad policijos tarnyba yra geriausia pragyvenimo priemonė⁷⁰.

Bjauriausias geto policijos veiklos aspektas – talkinimas okupacinei valdžiai vykdant geto gyventojų žudynių akcijas. Daugiausia tokių akcijų buvo 1941 m. rudenį – masinių žudynių laikotarpiu. Gestapui pareikalavus surinkti mirčiai pasmerktų žydų kontingentą, Žydų taryba šią užduotį pavesdavo žydų policininkams. Pastarieji eidavo po butus ir liepdavo geto gyventojams Žydų taryboje perregistruoti savo darbo pažymėjimus (šainus). Tuos, kurie turėdavo darbo pažymėjimus, paleisdavo namo, likusius suimdavo vokiečių gestapininkai ir lietuvių policininkai. Pasmerktieji buvo nuvaromi į Lukiškių kalėjimą, o iš ten – sušaudyti į Panerius. Išvestų sušaudyti žydų daiktus ir maisto produktus dažnai pasisavindavo žydų policininkai. Būdavo atvejų, kai mėginančių išvengti mirties žydų slėptuves gete naciams ir jų kolaborantams išduodavo žydų policininkai⁷¹. Gestapas tarp geto policininkų turėjo savo agentų ir informatorių. Geto policijos viršininko pavaduotoją S. Deslerį gestapas užverbavo 1941 m. rudenį. S. Desleris per savo agentus rinko informaciją apie geto gyventojų nuotaikas ir sekė geto pagrindinės organizacijos veiklą. Jis palaikė ryšius su vokiečių saugumo policijos ir SD Vilniaus skyriaus

referentu žydų reikalams Augustu Meyeriū ir SD ypatingojo būrio viršininku Martinu Weissu. Gestapo nurodymu S. Desleris organizavo numatytą sušaudyti žydų atranką, be to, dalyvavo likviduojant Ašmenos, Švenčionių, Mikailiškių ir Salų getus⁷².

Dažnai naciai vykdavo žydų suėmimo ir žudymo akcijas tiesiogiai, be geto administracijos (Žydų tarybos ir žydų policijos) tarpininkavimo. Į getą įsiveržę vokiečių gestapininkai ir lietuvių policininkai darydavo kratas ir surastus žmones išsivesdavo sušaudyti. Izraelio istorikas prof. I. Aradas pažymėjo, kad tokias akcijas jie rengdavo tuomet, kai norėdavo be jokios atrankos sunaikinti daug žydų. Tokiu būdu 1941 m. spalio mėnesį buvo likviduotas Mažasis getas. Planuodami sunaikinti tik tam tikrą kategoriją žydų (pavyzdžiui, nedarbingus, ligonius ir senelius), naciai tai darydavo su Žydų taryba ir žydų policijos tarpininkavimu. Žydų taryba duodavo nurodymus geto policijai, o ši surinkdavo nacių reikalaujamos kategorijos žmones ir perduodavo juos naciams. Žydų administracija laikėsi nuostatos, jog geriau paaukoti dalį geto kalinių, kad būtų išsaugotos daugumos gyvybės. Nors jau 1941 m. rugsėjo mėnesio pabaigoje Didžiojo geto Žydų taryba žinojo, jog Mažasis getas pasmerktas mirčiai, tačiau iš esmės nieko nedarė, kad išgelbėtų bent dalį Mažojo geto kalinių. Taigi geto administracija talkininkavo naciams, vykdant dalinę geto gyventojų eksterminaciją⁷³.

Liūdnai išgarsėjo Vilniaus geto žydų policijos dalyvavimas Ašmenos žydų žudynėse 1942 m. spalio mėnesį. Spalio 19 d. dvidešimt du* Vilniaus geto policininkai buvo išsiųsti į Ašmeną. Jiems buvo išduotos karinės kepurės, ant kurių žydų policininkai prisitvirtino Dovydo žvaigždes. Baudžiamajai ekspedicijai vadovavo gestapininkas M. Weis-

* H. Krukas rašė, kad į Ašmeną buvo išvažiavę 20 Vilniaus geto policininkų (H. Kruk, *Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos*, V., 2004, p. 386).

sas ir S. Desleris. Ašmenos gete žydų policininkai atrinko sušaudyti 406 senus ir ligotus žydus. Iš pradžių gestapas reikalavo sušaudyti 1500 moterų ir vaikų, bet J. Gensui ir S. Desleriui pavyko „nusiderėti“ iki 406. 1942 m. spalio 23 d. buvo sušaudyti 404 vyresnio amžiaus žydai ir du maži vaikai⁷⁴. Ši geto policininkų akcija sukėlė pasipiktinimo audrą Vilniaus gete. G. Šuras savo dienoraštyje šitaip įvertino geto policininkų veiksmus: „Grįžę žydų policininkai su uniforminėmis lietuviškomis kepurėmis atrodė šlykštūs. Patarnaujantys savųjų žudikams žydų policininkai įsijautė į vaidmenį esą tikri savo nelaimės brolių gyvenimo ir mirties viešpačiai. Jie pasijuto beveik esą gestapo vokiečiai ir manė nickšybėmis bei paklusnumu laimėsia sau gyvenimą. Tačiau, kaip dabar sužinojome, vokiečių gestapas Baranovičiuose išskerdė visą 9000 žydų getą, tarp jų policininkus su komendantu ir geto taryba“⁷⁵.

Ar patys žydų policininkai dalyvavo Ašmenos žydų šaudyme, nėra tiksliai žinoma. H. Krukas rašė, jog egzekucijoje dalyvavo 8 lietuvių ir 7 žydų policininkai. Vyresnieji policininkai (S. Desleris, N. Ringas, M. Levas) akcijos metu buvo ginkluoti revolveeriais. Kai kurie geto policininkai iš Ašmenos sugrįžo su pilnais maišais pinigų ir brangenybių⁷⁶.

1942 m. pavasarį įtampa tarp Žydų tarybos ir geto policijos vadovybės dar labiau padidėjo. J. Gensas vis labiau kišosi į geto valdymo reikalus ir nesiskaitė su A. Friedo vadovaujama Žydų taryba. Vokiečių valdžios atstovai, matydami šiurkštų geto policijos elgesį su žydais, labiau pasitikėjo griežtu ir tvirtu J. Gensu negu silpnavaliu ir nepopuliariu A. Friedu. Kaip rašė H. Krukas, J. Gensas turėjo gerus ryšius su vokiečių valdžios atstovais (Franzu Mureriu bei kt.) ir tapo pastarųjų favoritu⁷⁷. J. Genso įsigalėjimas geto administracijoje buvo aprobuotas 1942 m. balandžio 29 d. specialiu F. Murerio įsaku dėl žydų policijos įgaliojimų: „Pagal princi-

pą, kad žydų tauta turi pati tvarkyti savo reikalus, visi Vilniaus miesto Gebietskomisaro įsakai bus įgyvendinti su žydų policijos pagalba. Lietuvos apsauga funkcionuos tik kaip priežiūros organas. Žydų policijos veiklos taisyklės yra šios:

1. Žydų policija yra pavaldi žydų policijos viršininkui Jacobui Gensui.
2. Žydų policija, vadovaudamasi žydų policijos viršininko nurodymais, kontroliuos tvarką ir saugumą gete.
3. Pagrindinė šios policijos funkcija bus be jokių išlygų vykdyti Vilniaus miesto Gebietskomisaro įsakus ir instrukcijas. Žydų policijos viršininkas [...] bus atsakingas man [...].
4. Mirties bausmė bus taikoma visais atvejais, kai [...] žydų policija pažeis Vilniaus miesto Gebietskomisaro įsakymus“⁷⁸.

Minėtame F. Murerio įsake Žydų taryba iš viso nebuvo paminėta. J. Genso vadovaujama žydų policija faktiškai buvo įteisinta kaip vienintelė institucija, palaikanti ryšius su okupacinės valdžios instancijomis ir vykdanči pastarųjų įsakymus. Vienvaldžiu geto vadovu J. Gensas galutinai tapo Vilniaus miesto komisaro 1942 m. liepos 10 d. sprendimu, kuriuo Žydų taryba buvo paleista, o J. Gensas paskelbtas geto ir žydų policijos viršininku. Savo pavaduotojais, gavęs apygardos komisaro pritarimą, jis paskyrė buvusį Žydų tarybos pirmininką A. Friedą – administracijos reikalams ir S. Deslerį – policijos reikalams⁷⁹. Dauguma buvusių geto administracijos skyrių viršininkų pareiškė lojalumą J. Gensui ir liko dirbti savo posteose⁸⁰.

Tačiau J. Genso hegemonijai iškilo pavojus, kai gete susikūrė pagrindinė antinacinio pasipriešinimo organizacija (*Fareinigte partizaner organizacie, FPO*). FPO buvo įsteigta 1942 m. sausio 21 d. Vilniaus geto policijos viršininko pavaduotojo J. Glazmano bute. Ji suvienijo įvairių politinių pažiūrų žydus: sionistus, komunistus, bundininkus. FPO štabo

nariais buvo išrinkti Icikas Vitenbergas (FPO komendantas, komunistų atstovas), J. Glazmanas (Beitaro atstovas), Aba Kovneris, Abraomas Chvoinikas ir Nisonas Reznikas (sionistų ir Bundo atstovai). Iš viso FPO nariais tapo apie 300 žmonių⁸¹. Ilgainiui pagrindžio įtaka vis labiau augo ir ėmė kelti grėsmę J. Genso vadovaujama geto administracijai. Svarbiausias FPO veiklos tikslas buvo parengti ginkluotą sukilimą gete. Suprantama, toks siekis kirtosi su J. Genso propaguojama laukimo ir nuolaidžiavimo strategija. J. Genso nuomone, neatsargūs pagrindininkų veiksmai galėjo išprovokuoti viso geto sunaikinimą. Didžiausiu pasipriešinimo kurstytoju jis laikė J. Glazmaną ir nutarė jį atsikratyti. 1943 m. birželio 26 d. J. Genso įsakymu geto kriminalinės paieškos vadovas Osteris prie geto vartų sulaukė iš darbo grįžtantį J. Glazmaną. Sulaikytąjį buvo planuojama išsiųsti į Riešės darbo stovyklą. Tą pačią dieną žydų policininkus užpuolė FPO nariai ir J. Glazmaną išlaisvino. J. Genso autoritetas po šio įvykio smarkiai smuko. Vis dėlto J. Glazmanas su grupe savo šalininkų geranoriškai išvyko į Riešės stovyklą. Kadangi ir tarp geto policininkų buvo J. Glazmano šalininkų, J. Gensas iš policijos pašalino 11 žmonių ir pasiuntė juos dirbti sunkių darbų į Kirtimus ir kitur. Kai pašalintieji iš policijos vakare sugrįžo į getą, gatvėse stovintys žydai juos audringai sveikino⁸². Tai atspindėjo besikeičiančias geto gyventojų nuotaikas ir vis didesnę pritarimą J. Genso oponentams.

Siekdama gauti svarbios informacijos, FPO savo narius specialiai siųsdavo tarnauti geto policijoje. Pagrindį ypač domino geto vartų sargyba. Nuo 1943 m. vidurio incidentai tarp geto policijos ir pagrindžio narių vis dažnėjo. FPO nariai organizuotai pasitraukdavo iš geto ir išeidavo į miškus pas sovietų partizanus. Dėl to kartais kildavo konfliktai tarp pagrindininkų ir geto vartų sargybos. 1943 m. birželio 9 d. prieš aušrą apie 30 jaunuolių iš geto rengėsi išeiti pas partizanus.

Juos turėjo lydėti du iš Švenčionių atvykę pagrindininkai. Vienas jų buvo Chaimas Levinas. Geto vartų sargyba jį sulaukė ir pradėjo kratyti. Tuomet jis išsitraukė revolverį ir nušovė žydų policininką Moišę Gingoldą. Į įvykio vietą atvykęs J. Gensas nušovė besipriešinantį Ch. Leviną. Žuvusio pagrindininko ginklą paėmė gestapas. Šis tragiškas įvykis dar labiau sustiprino gestapo pasitikėjimą geto policija. M. Gingoldas buvo iškilmingai palaidotas tą pačią dieną. Jo laidotuvėse dalyvavo J. Gensas ir geto policijos vadovybė⁸³. M. Gingoldas buvo antroji auka tarp Vilniaus geto policininkų⁸⁴. 1943 m. viduryje FPO narys Pilovnikas (Pilovskis) mėgino įsinešti į getą šovinių, tačiau prie geto vartų jį sulaukė policininkai. Pilovnikas ėmė bėgti, bet jį pasivijo geto policininkas Leonidas Ferdmanas ir perdavė geto policijos vadovybei. Pastaroji ketino suimti jį pagrindininką perduoti gestapui, tačiau FPO štabo pastangomis Pilovnikas buvo išlaisvintas. FPO štabas nurodė organizacijos nariams L. Ferdmano budėjimo metu ginklų į getą nenešti⁸⁵.

1943 m. liepos 15 d. S. Deslerio įsakymu buvo suimtas FPO vadas I. Vitenbergas. Vedamą į policiją savo vadą FPO nariai išlaisvino. Kitą dieną gestapas pateikė ultimatumą: jei I. Vitenbergas iki liepos 16 d. 18 val. neatvyks į policiją, getas bus sunaikintas. Ieškoti I. Vitenbergo J. Gensas pasiuntė du žydų policininkų ir apginkluotų chuliganų būrius. Tarp ginkluotų pagrindininkų ir policininkų įvyko susidūrimas ir pastarieji buvo priversti atsitraukti. Nenorėdamas rizikuoti geto egzistencija, tą pačią dieną I. Vitenbergas ryžosi pasiduoti ir FPO vadu paskyrė A. Kovnerį. I. Vitenbergas išėjo iš slėptuvės ir prie geto vartų buvo suimtas gestapininkų. Kitą dieną gete jau buvo žinoma, kad gestapininkai I. Vitenbergą nukankino⁸⁶.

Po šio tragiško įvykio FPO autoritetas ir pasipriešinimo nuotaikos gete dar labiau sustiprėjo. Jaunimas ėmė masiškai bėgti į miškus pas sovietų partizanus. 1943 m. liepos

26 d. geto policija gestapo įsakymu suėmė 11 žydų brigadininkų su šeimomis ir uždarė juos geto areštinėje Lydos skersgatvyje. Tą pačią dieną gestapo mašina suimtuosius išvežė sušaudyti į Panerius. Iš viso buvo nužudyti 32 žmonės. Už pabėgusius pas partizanus žydus brigadininkai ir jų šeimų nariai sumokėjo savo gyvybe. Gestapas pranešė, kad jie buvo sušaudyti už tai, jog laiku nepranešė apie pabėgusius žydus⁸⁷.

1943 m. rugpjūčio mėnesį prasidėjo laipsniškas Vilniaus geto likvidavimas. Geto gyventojus pradėta gabenti į darbo stovyklas Estijoje ir Latvijoje. Pirmas surinktų žmonių kontingentas (apie 1000–1200 žydų) traukiniu į Estiją išvežtas 1943 m. rugpjūčio 6 d.⁸⁸

1943 m. rugpjūčio 24–25 d. įvykdyta antroji geto kalinių išvežimo į Estijos darbo stovyklas akcija. Šį kartą ją vykdė pati geto administracija be okupacinės valdžios kišimosi. Geto policija vaikščiojo po numatytų išvežti žmonių butus ir dalijo jiems šaukimus. Geto vadovybės žiniomis, per du mėnesius turėjo būti išvežta 4 tūkst. žmonių. Daugumą šaukiamųjų išvežimui prievarta atvedavo geto policininkai. Vietoj besislapstančiųjų buvo imami giminaičiai arba buto kaimynai. Rugpjūčio 25 d. surinktieji išvesti iš geto ir sugrūsti į vagonus prie geležinkelio atšakos Rasų gatvėje. Šį kartą į Estijos lagerius išvežta apie 1,2–1,5 tūkst. Vilniaus geto žydų⁸⁹. G. Šuras savo dienoraštyje labai neigiamai įvertino geto administracijos pastangas savo jėgomis išsiųsti į Estijos lagerius nacių reikalaujamus žmonių kontingentus: „Ir visų baisiausia, kad geto vadovai ponai Gensas, Broido ir kiti, ištikimi savo principui – atiduoti vokiečiams reikalaujamą skaičių aukų, idant nors kai kuriuos išgelbėtų, dalyvauja naikinimo operacijoje, netgi apsiėmė patys jai vadovauti. Visi jų pareiškimai apie vežimo pobūdį, apie jų rengimo tvarką, terminus, nustatytą žmonių skaičių pasirodė apgaulė. Per dvejus praėjusius metus geto gyventojai matė daug visokių valymų ir žmonių naikinimo ak-

cijų. Bet niekas negalėjo įsivaizduoti, kad šitai gali apsiimti geto vadovai žydai, žydų policija, pasitelkusi pagalbon pačius tamsiausius gyventojus iš nusikaltėlių pasaulio – vagis, plėšikus, pažadėdama jiems, kad pačių neišveš, iki galo laikys gete ir, galimas daiktas, jie apskritai išgyvens. Tai gėda, neregėta gėda! Gėda, kai geto vadovai žydai patys imasi „darbo“: siunčia mirti žydus. Tegu tai daro gestapas, juk gėda, kai „išrinktiesiems“ už šito darbo įvykdymą žadamas gyvenimas. Daugelis gete įsitikinę, kad visi turi kartu gyventi arba kartu pražūti“⁹⁰.

1943 m. rugsėjo 1–4 d. įvykdyta dar viena išvežimo į Estijos lagerius akcija. Rugsėjo 1 d. apie 5 val. ryto į getą įsiveržė gestapininkai ir estų policininkai. Jie pareikalavo surinkti tūkstantį sveikų vyrų. Per porą valandų nesurinkus reikalaujamo kontingento, prasidėjo žmonių medžioklė. Padedami geto policininkų, atvykėliai krėtė namus ir butus, suiminėjo žmones, sprogdino gete įrengtas slėptuves. Po griuvėsiais žuvo dešimtys žmonių. Keliose vietose (Strašuno ir Ašmenos gatvėse) geto pogrindininkai ginklu pasipriešino siautėjantiems gestapininkams ir policininkams. Iš viso akcijos metu išvežta apie 7–8 tūkst. žydų⁹¹. Specialiai rugsėjo 1–4 d. akcijai J. Gensas įsteigė žydų pagalbinės policijos būrį, kuris turėjo padėti geto policijai gaudyti žmones deportacijai į Estiją ir prireikus kovoti su FPO be gestapo įsikišimo. Šio būrio nariai ant rankovių nešiojo raiščius su vokišku užrašu „Hilfspolizei“ (pagalbinė policija). Pagalbinis žydų policijos būrys pradėjo veikti 1943 m. rugsėjo 2 d.⁹² Jame buvo net keli šimtai vyrų ir jis aktyviai gaudė geto gyventojus išvežimui į Estijos lagerius.

1943 m. rugsėjo 14 d. į gestapą buvo iškviestas ir ten nužudytas geto vadovas J. Gensas. Gestapininkai R. Neugebaueris ir M. Weissas paskleidė gandą, esą J. Gensas palaikė ryšius su partizanais⁹³. Po J. Gensos mirties geto komendantu, kaip rašė G. Šuras, buvo paskirtas „niekšas, išdavikas ir visiškas

menkysta Saulas Desleris, kuris, matydamas besiantinant katastrofą ir geto žūtį, pabėgo kartu su vartų sargybos viršininku Levu, nepamiršusiu pasigriebti portfelį su atimtu iš žmonių auksu ir stambiomis visuomeninių pinigų sumomis...“⁹⁴ Pabėgus S. Desleriui, naujuoju geto policijos viršininku buvo paskirtas Oberhardas, vokiečių laikomas „naudingu žydu“ ir turėjęs teisę vaikščioti be Dovydo žvaigždės. Geto administracijos vadovu gestapininkas B. Kitelis paskyrė iš Kauno kilusį Borią Beniakonskį⁹⁵. Tačiau Vilniaus getas gyveno paskutines savo dienas ir geto administracija faktiškai jau neveikė. 1943 m. rugsėjo 23–24 d. Vilniaus getas buvo galutinai likviduotas. Dauguma geto vyrų išvežti į Estijos darbo stovyklas, o moterys su vaikais – į Vokietijos (Osvencimo, Treblinkos ir kt.) bei Latvijos (Kaizervaldo) koncentracijos stovyklas.

IŠVADOS

Getų policijos tema pasaulinėje ir Lietuvos istoriografijoje labai mažai tyrinėta. Šios temos tyrimą stabdo ne tik objektyvios (archyvinių šaltinių stoka), bet ir subjektyvios moralinio-psichologinio pobūdžio priežastys (žydų policijos kolaboravimo su naciais problema, būtinybė diferencijuotai vertinti atskirų geto gyventojų sluoksnių padėtį ir elgesį).

Lietuvoje, kaip ir kitose nacių okupuotose Europos valstybėse, buvo įsteigti žydų getai su vidaus reikalus tvarkančia administracija (savivalda). Vienas svarbiausių geto administracijos komponentų buvo žydų policija. Ji buvo suformuota visuose dideliuose Lietuvos getuose (Vilniaus, Kauno ir Šiaulių) ir veikė visą getų egzistavimo laikotarpį. Getų policija buvo naujas ir neturintis analogo žydų istorijos reiškiny. Lietuvos getuose buvo sukurta unikali teisinė sistema: svarbiausia jos sudedamoji dalis buvo žydų policija, be to, svarbias funkcijas vykdė geto teismai,

prokuratūra ir kalėjimas. Geto policija turėjo palaikyti viešąją tvarką, kovoti su nusikaltamumu ir darbo prievolės sabotazu, vykdyti okupacinės valdžios ir Žydų tarybų įsakymus. Dažniausiai getų policija buvo steigiama okupacinės valdžios nurodymu, tačiau jos steigimą spartino ir ekstremalios žydų gyvenimo sąlygos (būtinybė palaikyti viešąją tvarką, garantuoti bent minimalų geto gyventojų poreikių patenkinimą, organizuoti nacių valdžios įsakymų vykdymą ir t. t.). Žydų policija Kaune ir Vilniuje buvo steigiama getų formavimo laikotarpiu. Ji buvo suorganizuota netrukus po Žydų tarybų įsteigimo. Žydų policijos gausumą lėmė geto gyventojų skaičius, nacių valdžios keliamų užduočių masė ir geto vidaus poreikiai. Geto policijos struktūra ir policininkų skaičius Vilniaus ir Kauno getuose buvo panašus. Svarbiausi policijos elementai buvo vadovybė, nuovados (komisariatai), kriminalinė policija ir vartų sargyba.

Vilniaus ir Kauno getų policijoje vyravo dešiniųjų sionistinių žydų partijų ir organizacijų aktyvistai. Santykiai tarp Žydų tarybų ir geto policijos Vilniaus ir Kauno getuose buvo skirtingi. Formaliai getų policija buvo pavaldi Žydų taryboms ir privalėjo vykdyti jų įsakymus bei nurodymus. Kauno gete minėta žydų policijos juridinė ir faktinė subordinacija iš esmės buvo išlaikyta per visą geto egzistavimo laikotarpį. Vilniaus gete Žydų tarybos ir geto policijos kova dėl valdžios 1942 m. liepos mėnesį baigėsi geto policijos viršininko J. Genso pergale.

Žydų policiją kaip baudžiamąją okupacinės valdžios įsakymus vykdančią organą dauguma geto gyventojų vertino neigiamai. Geto policijos nepopuliarumą dar labiau didino išsikerojusi korupcija, kyšininkavimas, protekcionizmas, žiaurus ir amoralus elgesys su geto gyventojais. Geto policija iš esmės buvo privilegijuotas geto gyventojų sluoksnis. Policininkų šeimos turėjo didesnes galimybes užsitikrinti geresnes materialines gyvenimo

sąlygas ir laikinai išvengti masinių žudynių akcijų. Geto gyventojų požiūris į geto teismus buvo palankesnis. Ypač tai pasakytina apie Kauno geto teismą, kuriame dirbo autoritingi teisės žinovai, be to, Kauno geto teismas buvo mažiau priklausomas nuo geto administracijos negu Vilniaus geto teismai.

Dėl savo veiklos funkcijų geto policija neišvengiamai turėjo kolaboruoti su nacių valdžia. Tačiau kolaboravimo mastas bei formos Vilniaus ir Kauno getuose skyrėsi. Vilniaus geto policija su naciais bendradarbiavo intensyviau. Iš dalies tai lėmė policijos viršininko J. Genso taktika – paaukoti dalį geto gyventojų naciams (ypač senelius, ligonius, nedarbingus žydus), siekiant išsaugoti likusiuosius. Vilniaus geto policija dažniau dalyvaudavo geto gyventojų gaudymo ir išdavimo naciams akcijose (ypač 1941 m. rudenį masinių žudynių laikotarpiu ir geto likvidavimo bei depor-

tavimo į Estiją laikotarpiu 1943 m. rudenį). Panašių akcijų neišvengė ir Kauno geto policija. Tarp geto policininkų gestapas turėjo savo agentų, kurie informuodavo apie geto gyventojų nuotaikas ir antifašistinio pogrindžio veiklą.

Tačiau geto policijos negalima laikyti vien tik nacių nusikalstamos politikos įrankiu. Nemaža dalis žydų policininkų kiek galėdami stengėsi įvairiais būdais padėti kenčiantiems tautiečiams, o kai kurie netgi tapo aktyviais antifašistinio pogrindžio nariais ir partizanais. Kelios dešimtys Kauno geto policininkų kartu su vadais 1944 m. kovo mėnesį buvo sušaudyti IX forte.

Dalis geto policijos funkcijų (kova su kriminaliniais nusikaltėliais, viešosios tvarkos ir švaros palaikymas, kultūrinių ir sportinių renginių organizavimas) atitiko geto gyventojų poreikius ir interesus.

Nuorodos

¹ Y. Arad, *Ghetto in Flames: The Struggle and Destruction of the Jews in Vilna in the Holocaust*, New York, 1982.

² D. Porat, „The Justice System and Courts of Law in the Ghettos of Lithuania“, *Holocaust and Genocide Studies*, 1998, Vol. 12, No. 1, p. 49–65.

³ I. Trunk, *Judenrat: The Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi Occupation*, Lincoln, 1996, 633 p.

⁴ P. Stankercas, *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, V., 1998, 305 p.

⁵ A. Tory, *Kauno getas: diena po dienos*, V., 2000; J. Beilcasas, *Judkė*, V., 2001; G. Šuras, *Užrašai: Vilniaus geto kronika 1941–1944*, V., 1997; H. Kruk, *Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos: Vilniaus geto ir stovyklų kronikos, 1939–1944*, V., 2004, 760 p.; M. Rolnikaitė, *Turiu papasakoti*, V., 1963, 156 p.

⁶ Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 162.

⁷ „Jüdischer Ordnungsdienst“, *Enzyklopedie des Holocaust*, Bd. II, München–Zürich, 1995, S. 699.

⁸ A. Jakubčionis, „Kitoje ribos pusėje“, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 3, V., 1996, p. 178.

⁹ „Jüdischer Ordnungsdienst“, *Enzyklopedie des Holocaust*, Bd. II, S. 700.

¹⁰ Vilijampolės žydų geto Seniūnų tarybos atsišaukimas (bc datos), LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 1, l. 165.

¹¹ Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 11–13.

¹² Seniūnų tarybos 1941 m. rugpjūčio 22 d. posėdžio protokolas Nr. 3, LCVA, f. R-973, ap. 3, b. 4, l. 151.

¹³ Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 13, 14.

¹⁴ P. Stankercas, op. cit., p. 90.

¹⁵ Vilijampolės žydų geto policijos vidaus tvarkos taisyklės. Patvirtintos 1942 m. liepos 1 d., LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 13, l. 33.

¹⁶ Seniūnų tarybos įstaigų sąrašas, *ibid.*, b. 4, l. 4.

¹⁷ Seniūnų tarybos pirmininko įsakymas Nr. 4, *ibid.*, b. 12, l. 28.

¹⁸ M. Kopelmano 1944 m. rugsėjo 4 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 11236/3, t. 1, l. 75–76; T. Aronštamo 1944 m. rugpjūčio 16 d. tardymo protokolo išrašas, *ibid.*, ap. 8, b. 198, l. 151.

¹⁹ Kauno geto žydų policijos istorija, *ibid.*, ap. bc Nr., b. 345, l. 96.

²⁰ Vilijampolės žydų geto vidaus tvarkos taisyklės, LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 13, l. 33–39.

²¹ Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 91; A. Tory, op. cit., p. 99–100.

²² Kauno geto žydų policijos istorija, *ibid.*, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 98–99, 104.

²³ *Ibid.*, l. 95–96.

²⁴ Žydų geto policijos Centro įstaigos 1942 m. liepos 6 d. raštas vokiečių saugumo policijai Kaune, LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 69, l. 22.

²⁵ Vilijampolės geto policijos kriminalinio skyriaus veiklos taisyklės, *ibid.*, b. 14, l. 34.

²⁶ Vilijampolės žydų geto 1943 m. sausio 1 d. statutai, *ibid.*, b. 21, l. 28–30.

²⁷ Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 20–21.

²⁸ *Ibid.*, l. 30–33.

²⁹ Žydų geto policijos budinčiojo 1942 m. sausio 25 d. raportas Seniūnų tarybos pirmininkui, LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 33, l. 546.

³⁰ Geto policijos budinčiojo 1942 m. vasario 8 d. raportas 1-osios nuovados viršininkui, *ibid.*, l. 453.

³¹ Geto policijos budinčiojo 1942 m. birželio 15 d. raportas geto policijos viršininkui, *ibid.*, b. 34, l. 9.

³² Geto policijos savaitinės žinios (1942 m. kovo 23–29 d.), *ibid.*, b. 33, l. 15 a. p.

³³ Cit. iš J. Beilesas, *Judkė*, p. 128.

³⁴ *Ibid.*, p. 127.

³⁵ M. Kopelmano 1944 m. rugsėjo 3 d. savarankiški parodymai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 11236/3, l. 72.

³⁶ T. Aronštamo 1944 m. rugpjūčio 16 d. tardymo protokolo išrašas, *ibid.*, ap. 8, b. 198, l. 153–154.

³⁷ А. Файтельсон, *Непокорившиеся*, Тель Авив, 2001, с. 390, 391.

³⁸ *Ibid.*, с. 448; T. Aronštamo 1944 m. rugpjūčio 16 d. tardymo protokolo išrašas, LYA, f. K-1, ap. 8, b. 198, l. 153–155; I. Trunk, op. cit., p. 522.

³⁹ S. Ginaitė-Rubinsonienė, *Atminimo knyga: Kauno žydų bendruomenė 1941–1944 metais*, V., 1999, p. 69.

⁴⁰ A. Tory, op. cit., p. 66; Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 84, 85; D. Porat, op. cit., p. 57.

⁴¹ T. Aronštamo 1944 m. rugpjūčio 21 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 8, b. 198, l. 159; Seniūnų tarybos 1941 m. gruodžio 9 d. skelbimas, LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 1, l. 130; Seniūnų tary-

bos pirmininko įsakymas Nr. 43, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 4, l. 46.

⁴² Žydų geto policijos baudžiamojo skyriaus instrukcija, *ibid.*, ap. 2, b. 5, l. 1.

⁴³ A. Tory, op. cit., p. 65, 66, 68.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 77.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 112.

⁴⁶ Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 112.

⁴⁷ A. Tory, op. cit., p. 424.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 425–427.

⁴⁹ Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 113–117; T. Aronštamo 1944 m. rugpjūčio 16 d. tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 11236/3, t. 1, l. 16 a. p.

⁵⁰ Nubaustųjų knyga, LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 129, l. 1–112.

⁵¹ Kauno geto žydų policijos istorija, LYA, f. K-1, ap. bc Nr., b. 345, l. 118–123.

⁵² Vilijampolės geto policijos baudžiamojo skyriaus nubaustųjų statistika 1943 m. sausio mėnesį, LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 43, l. 2.

⁵³ I. Guzenberg, „Vilniaus getas ir 1942 m. gyventojų surašymas“, *Vilniaus getas: kalinių sąrašai*, t. 1, V., 1996, p. 13; G. Šuras, op. cit., p. 37.

⁵⁴ Y. Arad, op. cit., p. 124, 125.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 125, 126.

⁵⁶ H. Kruk, op. cit., p. 112.

⁵⁷ Y. Arad, op. cit., p. 123.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 181.

⁵⁹ Y. Arad, op. cit., p. 273–275; SSRS NKGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko Makliarskio 1943 m. lapkričio 9 d. specialus pranešimas B. Kobulovui, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 1843, l. 5–6; L. Ferdmano 1944 m. rugsėjo 24 d. tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 22859/3, l. 15 a. p.

⁶⁰ G. Šuras, op. cit., p. 52.

⁶¹ D. Porat, op. cit., p. 60.

⁶² Y. Arad, op. cit., p. 291.

⁶³ H. Kruk, op. cit., p. 227.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 344.

⁶⁵ D. Porat, op. cit., p. 61.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ G. Šuras, op. cit., p. 64–65; Y. Arad, op. cit., p. 292–294.

⁶⁸ Vilniaus geto Žydų tarybos pirmininko 1942 m. kovo 28 d. raštas referentui žydų reikalams, LCVA, f. R-643, ap. 3, b. 195, l. 102.

⁶⁹ G. Šuras, op. cit., p. 63.

⁷⁰ H. Kruk, op. cit., p. 113.

⁷¹ G. Šuras, op. cit., p. 39, 40, 45.

⁷² SSRS NKGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko Makliarskio 1943 m. lapkričio 9 d. specialus pranešimas B. Kobulovui, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 1843, l. 5–6.

⁷³ Y. Arad, op. cit., p. 182–183.

⁷⁴ G. Šuras, op. cit., p. 85; Y. Arad, op. cit., p. 342; H. Krukas rašo, kad Ašmenoje buvo nužudyta 410 žydų (H. Kruk, op. cit., p. 394).

⁷⁵ Cit. iš G. Šuras, *Užrašai*, p. 85–86.

⁷⁶ H. Kruk, op. cit., p. 387.

⁷⁷ Ibid., p. 264–265.

⁷⁸ Cit. iš P. Stankeras, *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, p. 89–90.

⁷⁹ Vilniaus miesto komisaro adjutanto Schroederio 1941 m. liepos 10 d. raštas Vilniaus geto žydų policijos viršininkui J. Gensui, Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen Ludwigsburg (ZSL), Sygn. UdSSR Ordn. 245, Bl. 59.

⁸⁰ H. Kruk, op. cit., p. 329.

⁸¹ R. Margolis, „Pogrindinė antifašistinė organizacija FPO Vilniaus gete 1942–1943“, *Atminties dienos: Tarptautinė konferencija, skirta Vilniaus geto sunaikinimo 50-mečiui. 1993 m. spalio mėn. 11–16 d.*, sud. E. Zingeris, V., 1995, p. 300, 301.

⁸² G. Šuras, op. cit., p. 114–116.

⁸³ H. Kruk, op. cit., p. 579–581.

⁸⁴ Pirmoji geto policininkų auka buvo sovietų partizanų 1942 m. lapkričio 7 d. mirtinai sužeistas Nosonas Šliosbergas. Žr.: G. Šuras, op. cit., p. 89.

⁸⁵ J. Charmaco 1944 m. rugsėjo 20 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22859/3, l. 29.

⁸⁶ R. Margolis, op. cit., p. 305–306; *Masinės žudynės Lietuvoje*, d. 1, V., 1965, p. 174–176.

⁸⁷ G. Šuras, op. cit., p. 123.

⁸⁸ Ibid., p. 127–129; Y. Arad, op. cit., p. 404–405.

⁸⁹ G. Šuras, op. cit., p. 131–134; Y. Arad, op. cit., p. 407–408.

⁹⁰ Cit. iš G. Šuras, *Užrašai*, p. 134.

⁹¹ Ibid., p. 136–141; *Wilna unter dem Nazijoch*, Berichte von Dr. med. Mozes Feigenberg aufgenommen von Mosze Wajsberg, Landsberg, 1946, S. 29–31.

⁹² Y. Arad, op. cit., p. 414–415.

⁹³ *Wilna unter dem Nazijoch*, S. 32.

⁹⁴ G. Šuras, op. cit., p. 143–144.

⁹⁵ Y. Arad, op. cit., p. 428–429.

Gauta 2005 02 28
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, Vilnius

Arūnas Bubnys

THE JEWISH POLICE IN THE KAUNAS AND VILNIUS GHETTOS (1941–1944)

Summary

The topic of the Kaunas ghetto police has been little researched in either Lithuanian historiography or the world at large. The main obstacles which prevent the research of this topic are both objective (the lack of archival sources) and subjective moral-psychological nature (the problem of collaboration of the Jewish police with the Nazis. Another problem is the need to assess the status and behaviour of various groups of ghetto inmates in a differentiated way.

In Lithuania, as in the other European states occupied by the Nazis, the Jewish ghettos were set up based on a kind of internal administrative autonomy. One of the principal elements of the ghetto administration was the Jewish police whose units were formed in all the largest Lithuanian ghettos (Vilnius, Kaunas and Šiauliai) and operated during the entire period of the ghettos' existence. The Lithuanian ghettos had a unique legal system. Its central element was the Jewish police, while other important functions belonged to the ghetto courts, the prosecutor's office and the prison. The ghetto police were responsible for maintaining public order, fighting crime, as well as avoidance of forced labour, and implementing the orders of the occupation authorities and the Jewish council. The ghetto police were usually established by order of the occupation authorities but the process was

often accelerated due to the extreme living conditions of the Jews (the need to maintain the public order; to ensure that at least the minimum needs of the ghetto inmates were met; to organise the implementation of the orders of the Nazi authorities, etc.). The Jewish police in Kaunas and Vilnius were established as the ghettos were being formed. They were organised soon after the establishment of the Jewish councils. The large number of the Jewish police was determined by the number of ghetto inmates, the scope of the tasks raised by the Nazi authorities, and by the ghettos' internal needs. The structure of the police and the number of policemen in the ghettos of Vilnius and Kaunas were not different. The most important factors were the leadership, the organisation of the precincts (commissariats), the criminal police and the gateway guards.

Right-wing Zionist parties and activists dominated the Vilnius and Kaunas ghetto police, but the relations between the Jewish council and the ghetto police in the two places were different. Formally, the ghetto police was subordinate to the Jewish council and was required to carry out all of its orders and decrees. In Kaunas, the juridical and actual subordination to the council was maintained throughout the history of the ghetto. In Vilnius, the power struggle between the ghetto police

and the Jewish council ended in the victory of the Vilnius ghetto police chief, Jacob Gens.

The Jewish police, as a punitive organ implementing the orders of the occupational authorities, had a negative image among most ghetto inmates. This negative reputation was further enhanced by the widespread corruption, bribery, protectionism, as well as the atrocious and amoral treatment of the ghetto inmates. The ghetto police was actually a privileged social layer. Police families had better living conditions and, for a time, escaped the mass killing operations. The ghetto courts were seen in a more positive light. This is particularly true concerning the court of the Kaunas ghetto which employed competent people. Moreover, the Kaunas ghetto court depended less on the administrative authorities of the ghetto than the courts in Vilnius.

Because of its assignments, the ghetto police was inevitably forced to collaborate with the Nazi authorities. However, the range and forms of collaboration in the ghettos of Vilnius and Kaunas were different. The cooperation between the Vilnius ghetto police and the Nazis was more intense. In part, this was due to the tactics of police chief Gens to sacrifice

certain inmates of the ghetto, in particular, the elderly, sick and disabled Jews, in order to save the rest. However, the Vilnius ghetto police participated in the rounding up of Jews during Nazi actions, especially during the mass killings of autumn 1941 and during the deportations to Estonia in the fall of 1943. The Kaunas ghetto police also participated in such activities. The Gestapo had its agents among the policemen who informed the Germans about the attitudes of the people and the work of the anti-fascist underground.

However, the ghetto police cannot be considered only as an instrument of Nazi criminal policy. Quite a few Jewish policemen did their utmost trying to help their suffering countrymen in various ways. Some of them actually became active members or partisans of the anti-fascist underground. Several dozen of the Kaunas ghetto policemen, together with their officers, were shot in the Eighth Fort in March 1944.

Finally, some functions of the ghetto police, such as the fight against crime, maintenance of public order and sanitation, as well as the organisation of cultural and sports events, did reflect the real-life needs and interests of the ghetto inmates.